Original scientific paper

Jung Károly

ÚJONNAN FELFEDEZETT HORVÁT HŐSÉNEK SZIGETVÁR ELESTÉRŐL

VUK STEFANOVIĆ KARADŽIĆ (1787—1864) SZÜLETÉSÉNEK 200. ÉVFORDULÓJÁRA

A magyar—délszláv irodalmi és művelődési kapcsolatok kutatása tisztes múltra tekint vissza; számos monográfia, tanulmány látott napvilágot, melyekből alapjában véve jól megrajzolható az a kép, amely a magyarság és a délszláv népek, főleg a szerbek, horvátok, szlovénok és muzulmánok kulturális kapcsolatait dokumentálja az eltelt jó néhány évszázad során.[1] Az elmúlt századok történelme bővelkedett közös küzdelmekben, de ellenségeskedésekben szintúgy, s ezeknek számottevő népköltészeti, történetírói, emlékiratírói, irodalmi és más lecsapódása tartható számon. A számos múlt századi és e századi monográfiának, tanulmánynak, kölcsönös fordításnak még nem készült el összefoglaló bibliográfiája, de talán még nem is jött el az ideje, hisz — mint dolgozatunk és a mellékelt hősének-fordítás is utalhat rá — új adatokkal, váratlanul felbukkanó adalékokkal, meglepetésekkel továbbra is számolhatunk.

A magyar—délszláv művelődési kapcsolatok sajátos területe a magyar (vagy magyar enedetű) történeti hősök előfordulása a délszláv epikus énekhagyományban; ezt a kérdéskört igen korán felfedezte a kutatás, s egy évtizeddel ezelőtt, éppen a jugoszláviai magyar kapcsolattörténeti kutatás jóvoltából, meg is jelent monografikus igényű összefoglalása.[2] Dávid András munkája összefoglalta a korábbi kutatásokat, s kiterjedt további kutatással és anyagfeltárással szinte lezártnak mondható körképét és elemzését nyújtotta a témának. (Ami a népi prózaepikát illeti, tehát a történeti és hiedelemmondákat, legendákat stb., a kutatás és értelmezés itt még korántsem tekinthető lezártnak. Az egybevető kutatás ezen a területen még számos felfedezésre és eredményre számíthat, annál is inkább, mert a népi prózaepika kutatása sohasem volt oly mértékben vonzó és attraktív, mint az epikus énekhagyományé.[3]) A magyar történeti hősök sorában kitüntetett hely illeti meg a szigetvári hőst, Zrínyi Miklóst, egyrészt a Zrínyi-család horvát eredete miatt, másrészt pedig azért, mert Szigetvár török ostroma és eleste közvetve érintette az egész XVI. századi kelet-közép-európai keresztény világot, nem csupán a magyarságot. A költő Zrínyi Miklós, a szigeti hős dédunokája egy évszázad múl-

va nagyszabású eposzt alkotott, a *Szigeti veszedelem* címűt, amelyben ősének vitéz magatartását és a parányi szigeti vár védelmét és bukását emelte költői témaként az eposzi emelkedettség magasaiba. Szigetvár 1566-ban esett el, a hősi harcot megéneklő eposz 1651-ben jelent meg Bécsben, tehát egy évszázad alatt magyarul is irodalmi témává vált a vár ostroma és eleste. A költő Zrínyi művét öccse, Zrínyi Péter horvát nyelvre fordította, helyenként bővített és módosított rajta, ily módon aztán a szigeti veszedelem szépirodalmi, eposzi emelkedettségű megfogalmazása a horvát nyelvterületen is hathatott, s hatott is.[4]

Szigetvár eleste azonban nem csupán a hős várúr horvát eredete, s leszármazottjának horvátra fordított műve alapján vált témává a délszláv nyelvterületen.[5] Ez az a kor, amely a szinte állandó háborúskodások, a Török Birodalom és Magyarország illetőleg az Osztrák Birodalom közti permanens hadiállapot hosszú időszaka; két civilizáció, két mentalitás, két világszemlélet ütközik össze az iszlám, illetve a kereszténység szellemében. Magyar nyelvterületen az a korszak már európai rangú írókat is szült: Balassi Bálint költészete a magyar líra első csillagméretű felívelése, mellette s a nyomában számos kisebb poéta alkotta meg a maga életművét. A kevés szépirodalom mellett azonban tovább élt egy másik műfaj, az énekes epika műfaja, amely valahol az irodalom és a folklór határmezsgyéjén, tehát a középkori igricek és hegedősök hagyományait és szellemét is magába olvasztva ebben a korszakban fontos alkotókat teremtett.[6] A mondai hagyományból és a történeti eseményekből merített tárgyú históriás énekek közül igen kevés maradt fönn: a XV. szazad második feléből, 1476-ból (Mátyás király korszakából) a Szabács viadala néven ismert, elején csonka históriás ének, a XVI. század elejéből a Pannónia megvételét megéneklő epikus ének, s aztán Tinódiig elég kevés.[7] A parasztok meséi vagy a regösök csacsogó énekei, ahogy P. magister mondotta,[8] vagy elvesztek a hódoltság kaotikus, hosszú évtizedei során, vagy pedig talán soha nem is lépték át a szóbeliség és az írásbeliség határát; az is lehet, hogy az igricek rendjének féltett kincsét képezték — a művelődéstörténet és a folklorisztikai tudománytörténet nagy sajnálatára.[9] Tinódi Sebestyén azonban kinyomatta históriás énekeit, ily módon a kutatás teljes virágzásában figyelheti meg az irodalom és a folklór határán született műveket, amelyek a középkori énekmondók alkotásaihoz képest addigra már sok tekintetben átalakultak: tematikájuk a kor aktualitásaihoz, elsősorban a hódoltsági valósághoz kötődött, jelentős részben a törökellenes harc képezte tárgyukat.[10] Ne feledjük, hogy ekkor már több mint félezer esztendő választotta el ezt az időszakot a honfoglalástól és a hősi kalandozástól. A Tinódi-típusú hősénekszerző már korántsem az írástudatlan és iskolázatlan, az oralitáson átlépni nem tudó és nem is szándékozó népi dalnokot példázza, hanem a tudatos, önmaga szerepét jól felmérő, tehetséges krónikás vándordalnokot, aki tudja, hogy krónikás énekeiben dokumentumot *is* hagy korára és az utókorra. Tinódi históriás énekeiben ott robognak a magyar és török

vitézek, szinte ott vagyunk a nagy ostromoknál. Csak ízelítőül néhány szakasz a Lippa ostromát megéneklő alkotásból:

„Lajtrákat nagy sokat falhoz támogatnak,
Sok helyen vitézek kőfalon behágnak,
Belöl törökökkel nagy viadalt tartanak,
Az álló seregek mind helyeken állának.

Zönög az ég Lippán nagy sivalkodástul,
Jézust, Alláht nagy felszóval kiáltástul,
Sok puskahányástul, sok kardosattogástul,
Az ég homályosult mind ez kétféle portul."[11]

Nagy kár, hogy Szigetvár ostromáról nem maradt fönn históriás éneke; e műfaj sablonainak és toposzainak ismeretében azonban elképzelhető, hogy az Obsidio Sigetiana miként zengett volna föl magyarul Tinódi Sebestyén lantjának kíséretében.

A félhold árnyékában szunnyadó Balkánon ez a korszak az élő epikus néphagyomány virágkorszaka, a szóbeliség oly mérvű virulenciájával, amely még két évszázad múlva, Vuk Stefanović Karadžić és munkatársai gyűjtései és publikációi nyomán is elbűvöli szinte egész Európát. Szó lehet persze éppen erről a két (vagy több) évszázados hiátusról, a filológia és a kutatás azonban századunk húszas éveiben már felmutatta a hiányzó láncszemet: az erlangeni Egyetemi Könyvtárban előkerült egy terjedelmes kézirat — később az Erlangeni Kézirat (Erlangenski rukopis) nevet kapta —, amely a XVIII. század első évtizedeiben került lejegyzésre, tehát anyagának eredete biztosan visszanyúlik a XVII. századba is. A költő Zrínyivel szinte kortárs szerb nyelvű epikus és lírai népdalanyagot tartalmaz.[12] A kéziratban olvasható gazdag népköltészeti anyag esztétikai és verstani szempontból olyan magas szinten van, amely mindenképpen hosszú előzményekre utal vissza.[13]

Ebben a gyüjteményben olvasható egy epikus ének, amely a szigeti veszedelemhez kötődik tematikája tekintetében, s valahol Boszniában alakulhatott ki, ami a benne szereplő nevekből és helynevekből következik. Ez egyébként a legkorábbi délszláv hősének, amelynek témája Szigetvár viadala.[14] Az is természetes, hogy provenienciáját tekintve a törökhöz kötődik, benne egy ifjú bosnyák muzulmán hősi magatartása, valamint ugyancsak hősi halála nyer költői megörökítést Szigetvár falai alatt és a gyaurok ellenében. Az epikus ének a boszniai muzulmán népköltés igen korai és reprezentatív darabja, s mivel fordítása már jó három évtizeddel ezelőtt elkészült, ízelítőül, s mintegy az egybevetést sugallva, idézzünk belőle néhány sort Kiss Károly fordításában:

„Midőn jött a Ljubovicsok népe,
Ljubovics bég vezette a népet,
Zászlótartó Ljubovics Mújó volt,
S szólt a hírnök császár seregében:
— Született-e oly dalia végre,
S felnőtt-e már végre-valahára,
Ki fölmenne a fényes toronyba,
S kitűzné ott a zöld seregzászlót,
A császártól kapna bőven kincset."[15]

A fordításból is kitetszik a délszláv epikus énekek jellegzetes versformája, a tízes, a deseterac vagy szerbus manier, s az a hangvétel, amely összetéveszthetetlenül sajátja ennek a népköltészeti műfajnak. Egészen más hangvétel ez, mint amit Tinódinál tapasztalhat az olvasó.

A Szigetvár-téma néhány további délszláv epikus énekben is felbukkan, Zrínyi Miklós, a szigeti hős pedig epikai figuraként néhány olyanban, ahol nem Szigetvár ostromáról van szó.[16] Ezeket az epikus énekeket Vujicsics D. Sztoján gyűjtötte össze, s Kiss Károly fordításában külön kötetben ki is adta.[17] Ha az olvasó tüzetesebben áttanulmányozza ezt az epikus énekanyagot, megállapíthatja, hogy a Szigetvár-téma közülük csak néhányra jellemző, összesen négyre, s ha leszámítjuk a kötetben szereplő szlovák népénekeket, akkor a szövegek többségében Zrínyi Miklós történetileg nem igazolható szituációkban kerül elénk, például házasságáról, a csatából való menekülésérőI, gyávaságáról szólnak ezek az énekek. Vujicsics D. Sztoján alapos filológiai jegyzetei alapján megállapítható, hogy e szövegek jelentős része Boszniában került lejegyzésre, általában bosnyák muzulmán adatközlő énekestől, ami aztán minden tekintetben meghatározza e szövegek provenienciáját. Érthető tehát, hogy a muzulmán epikus énekek a szultáni hadicélok szemszögéből éneklik meg az eseményeket (a történetileg igazolhatóakat és az irreálisakat is), vagyis bennük a Török Birodalom ideológiája nyilatkozik meg. A Zrínyi énekek című kötetben nem olvasható olyan, epikus tízesekben feljegyzett délszláv hősi ének, amely Szigetvár ostromát és a vár elestét a keresztény proveniencia szempontjából mondaná el.

A délszláv epikus népénekek e hiányolt szövegére nemrég bukkant rá Josip Kekez zágrábi folklorista a Horvát Matica népélet és -szokáskutató bizottságának (Odbor za narodni život i običaje Matice hrvatske) levéltárában. Közlése szerint a hőséneket Luka Ilić Oriovčanin jegyezte le Szlavóniában, a XIX. század derekán.[18] A szöveget mind ez ideig nem közölték, a nyilvánosság nem tudott róla. A felfedezett epikus ének közzétételére és kommentálására egy kettős évforduló kapcsán rendezett tudományos tanácskozás kínálkozott alkalmul: a horvát tudományos élet 1984-ben ünnepelte Brno Karnarutić „Vazetja Sigete grada" (Sziget várának elfoglalása) című műve megjelenésének négyszázadik és Pavle Vitezović „Odiljenje sigetsko" című műve megjelenésének háromszázadik évfordulóját. (Karnarutić könyve 1584-ben jelent meg Velencé-

ben, Vitezovićé pedig Linzben 1684-ben.) A tudományos tanácskozás anyagát „Zbornik o sigetskoj epopeji" címmel 1986-ban adták ki Zadarban, ahol 1984-ben a tanácskozást is tartották.[19] A tanácskozásnak egyetlen magyar részvevője sem volt. Nyomárkay István nyelvész tanulmányát[20] ugyan közli a kiadvány, de a tanácskozás krónikájából kitűnik, hogy nem volt jelen, ezért érthető, hogy nem ismerünk egyetlen híradást sem, amely az eddig ismeretlen epikus ének előkerüléséről hírt adott volna a magyar filológiában. A tanácskozás anyagának megjelenésével ez az akadály is elhárult: a hősének szövege[21] és Josip Kekez tanulmánya (és kommentárja) rendelkezésre áll, s dolgozatunk mellett — saját fordításunkban — közöljük a viszonylag terjedelmes, 276 soros epikus éneket is.

Josip Kekez tanulmánya, melynek címe „A szigetvári ütközet a szóbeliségben és a szóbeliség a szigetvári eposzokban Karnarutićtól Vitezovićig" nem csak azért fontos, mert itt olvasható először az eddig ismeretlen szlavóniai epikus ének Szigetvár elestéről. Fontos azért is, mert — mint címében jelzi — elemzi a folklór alkotások szerepét a szigeti várvívásról szóló szépirodalmi alkotások kialakulásában. Sajnos, sem a történeti adatokkal, sem pedig a Zrínyiásszal kapcsolatban nem idéz magyar nyelvű irodalmat, akár a magyar, akár pedig a horvát Zrínyiászról van is szó. Attól tartunk, hogy napjaink horvát filológiája, folklorisztikája és irodalomtörténete — a maga kárára természetesen — ily módon sok fontos és használható adatot nem ismerhet meg, amelyet saját művelődéstörténete megismerése érdekében kamatoztatni tudna.[22] Nem hivatkozik például Klaniczay Tibor alapvető Zrínyi-monográfiájára sem, e mű nélkül pedig sem a Zrínyi-kérdésről, sem pedig a Zrínyiászról (egyik változatáról sem) nem lehet ma már komolyan szólni. De nem hivatkozza az alapvető horvát filológiai adatokat sem.[23]

Érdekes módon Kekez úgy találja, hogy a horvát szájhagyományozó irodalom (tehát a népköltészet) nem mutatható ki Zrínyi eposzában. Ezt írja: „Természetes, hogy horvát szájhagyományozó irodalom nem lesz a magyar ‚Adriai tengernek Syrenájában', illetőleg, hogy enélkül marad [Zrínyi] Péter fordításában is, ezzel szemben viszont Zrínyi Péter ... jegyzi ennek a költészetnek előadását Szigetvárott, akárcsak Karnarutić a maga eposzában: Zrínyi Miklós [a sziget hős] nagy lakomát rendez a győztesek tiszteletére, amelynek során csatadalokat [davorije] énekelnek ... Az énekeket a katonák saját anyanyelvükön, horvátul éneklik ..."[24]

Kekez elképzelése alapján tehát — a kacifántos fogalmazás szerint is — úgy tűnik, hogy a költő Zrínyi Miklós nem ismerte vagy legalábbis nem számolt a maga Zrínyiászának megalkotásakor azokkal a horvát epikus népköltészeti előzményekkel, amelyek a szigeti veszedelmet éneklik meg. Hipotézisét filológiailag semmivel sem támasztja alá, ezzel szemben a Zrínyiről írt és a magyar Zrínyiászról írt legalaposabb kor- és irodalomtörténeti monográfiában, Klaniczay Tibor monográfiájában egészen más vélemény kap helyet. Klaniczay hosszan elemzi a XVI—XVII.

század magyar nyelvű históriásének-irodalmát, különösen Tinódi szövegeit, s megállapítja: „A horvát históriás énekeket talán még a magyar nyelvűeknél is jobban ismerte. Az eposzban is emlegeti a horvát hősi éneket, a *dávorit*, amelyet a siklósi győzelem után daloltak a szigeti vitézek, és minden bizonnyal maga a költő is énekelt ilyeneket, nemcsak öccse, aki nagyszombati diákoskodásuk idején dávorival akarta elűzni az iskola unalmát."[25] De hivatkozni lehet magára a költőre is, aki a Zrínyiász-kiadás előszavában ezt írja: „Zrínyi Miklós kezének tulajdonítottam Szulimán halálát: *horvát* és olasz krónikából tanultam; a törökök maguk is így beszélték s vallják."[26] Szegedy Rezső mutatta ki alapos elemzés keretében, hogy a költő minden bizonnyal históriás népi énekeket értett a „horvát krónikán". Úgy vehető tehát, hogy számos ilyen, keresztény provenienciájú horvát epikus ének élt Zrínyi Miklós idejében a szigeti hősről és a vár elestéről, Szegedy egy ilyent idéz is a maga tanulmányában Valtazar Bogišić gyűjteményéből.[27] Boka Kotorska-i úgynevezett „bugaršticáról" van szó, amely a védők szemszögéből mondja el az ostrom és a bukás történetét.[28]

Az eddig ismeretlenül lappangó, s most közzétett *szlavóniai* eredetű és *horvát nyelvjárású* epikus ének még inkább valószínűsíti, hogy a Zrínyihez és fészkéhez, Csáktornyához közel eső területeken is születtek és éltek tehát olyan horvát hősénekek, amelyeket Zrínyi ismerhetett, és fel is használhatott műve megalkotásánál. Azt se feledjük, hogy a magyar *krónikás énekek* egy része (a kor csatáit érintők) — már inkább a szóbeliség és az írásbeliség határát is átlépve — voltaképpen ugyanazokat az eseményeket *énekelték meg*, mint akár a keresztény, akár az iszlám beállítottságú *epikus népköltészeti alkotások* a délszláv nyelvterületen Dalmáciában, Szlavóniában vagy Boszniában. Mindezek az adatok jól alátámasztják a magyar Zrínyi-filológia komoly hipotézisét, hogy a magyar Zrínyiász megalkotásakor a költő Zrínyi Miklós nem csupán Brno Karnarutić (egyébként nagyapjának ajánlott) eposzát és más hasonló műveket ismert a szigeti ostromról és bukásról, hanem a kor magyar históriás énekeit is, a horvát epikus népénekeket is.[29]

Némi nyomozással meg lehetett állapítani, hogy az újabb horvát—magyar irodalmi komparatisztika is azonos nézeteket vall; Đuro Novalić, aki az egész *horvát és magyar* Zrínyi-filológiát áttekintette, határozottan bizonyítja is a szerbhorvát epikus népköltészet hatását Zrínyi Miklós eposzára.[30] Értekezésében külön fejezetet szentelt ennek a kérdésnek,[31] s megállapítja, hogy Szigetvár viadalát négy epikus ének tárgyalja közvetlenül, közülük kettőnek (vagy korábbi változatának a költő korából) bizonyíthatóan ott van a nyoma a magyar Zrínyiászon. Pontos elemzéssel kimutatja, hogy a költő horvát és török személyneveket is átvett, azonkívül néhány motívum is azonosítható. Ő is utal arra, hogy a Zrínyi-ciklus addig ismert további darabjaiban Zrínyi Miklós (a szigeti hős) nevéhez más epikus hősök kalandjait köti a népköltészet, ami erre a műfajra egyébként is jellemző.[32]

A népköltészeti filológia ma már elemzéssel tudja igazolni, hogy a

Kosta Hörmann által feljegyzett igen hosszú epikus ének Szigetvár bukásáról előzményét tekintve az Erlangeni Kézirat egyik (XVIII. század eleji vagy XVII. század végi) rövidebb énekét tekintheti előképének, vagyis legalább föltehető a kontinuitás szinte egészen a XVI. századig.[33] Ha ugyanis tudjuk, hogy Kamarutić eposza nem sokkal (18 évvel) Szigetvár bukása után született meg, s a horvát filológia szerint kifejezett mértékben mutatható ki benne a népköltészet hatása és inspiráló ereje, akkor minden bizonnyal igen számottevő Zrínyi-ciklussal kell számolnia a kutatásnak mind a keresztény, mind a törökös beállítottságú délszláv epikus költészetben. Az persze egészen más kérdés, hogy ebből mi maradt fönn napjainkig. A most újonnan közzétett epikus ének ilyen szempontból is igen fontos adaléknak számít egyrészt a horvát hősepika, másrészt a magyar és horvát Zrínyi-filológia szempontjából.[34]

A szigeti veszedelmet megéneklő horvát szépirodalmi alkotásokat vizsgálva Josip Kekez mindegyikről megállapítja, hogy erős népköltészeti befolyás alatt születtek: „Minden, eredetileg horvát szépirodalmi epikus mű [Szigetvár ostromáról] a szóbeliség lényeges befolyása alatt született meg, s ez a tény a bennük kimutatott és értelmezett epikus énekelőadással együtt megbízható forrást jelent a XVI. és XVII. századi népköltészet történetének rekonstrukciójához."[34] Ebben a mondatban „az eredetileg horvát szépirodalmi epikus mű" megszorítás nyilvánvalóan arra utal, hogy a Zrínyi Péter által horvátra ültetett magyar Zrínyiászra ez a megállapítás nem vonatkozik. Miként azonban föntebb már utaltunk rá, ez a megállapítás a jelek szerint abból következik, hogy Kekez egyáltalán nem ismeri sem a magyar Zrínyiászt, sem pedig a vele kapcsolatos magyar irodalmat. Ez mindenképpen komoly filológiai mulasztás, ami a jeles szerzőnek a Zrínyi-kérdéssel kapcsolatos megállapításait nem teszi minden tekintetben meggyőzővé. Zavarólag hat továbbá az is, hogy a horvát összehasonlító Zrínyi- (és Zrínyiász-)kutatás újabb eredményeit sem használja fel, és tanulmányában[36], nem is hivatkozik rájuk, nem is szólva arról, hogy Zágrábban már a századforduló körül megjelent egy *magyar nyelvű* értekezés, amely éppen ezt a kérdést választotta tárgyául.[37]

Visszatérve a Josip Kekez által meglelt és publikált, s dolgozatunk mellékleteként magyarul is olvasható szlavóniai Zrínyi-énekhez, elmondhatjuk róla, hogy valóban szép, az eddig ismert törökös orientációjú Szigetvár-tematikát a másik (keresztény) oldalról énekli meg, s a boszniai muzulmán hősénekekkel együtt a balkáni szláv epikus néphagyomány immáron joggal gazdagnak vélt Zrínyi-ciklusát gazdagítja viszonylag hosszú és esztétikailag magas színvonalú darabbal. Ha párhuzamosan olvassuk az Erlangeni Kézirat Ljubovics Mújójának hőstettét énekbe foglaló alkotást, valamint a Kosta Hörmann-gyűjtötte sokkal hosszabb muzulmán orientációjú Szigetvér-éneket, majd utána rögtön a szlavóniai Zrínyi-éneket, akkor látszik meg csak igazán, hogy a szóbeliség szintjén is egymást mennyire kizáró két világ, két civilizáció, két értékrend csapott össze a parányi Szigetvárnál, mintegy szim-

bolizálva a pogány—keresztény küzdelmet Európa és a Török Birodalom között.

Ha a kutatás az eddig ismert legtöbb Zrínyi-énekről megállapíthatta, hogy tartalmi tekintetben nincs összhangban a történelmi realitással,[38] úgy ez a megállapítás a szlavóniai epikus énekre nem vonatkoztatható. Leszámítva azokat az epikai túlzásokat, amelyek a műfajra egyébként is jellemzőek, megállapítható, hogy a benne felsorolt események megfelelnek a történelmi tényeknek. Történeti adatként nem érdektelen, hogy az újonnan felfedezett epikus ének elején Szoliman szultán első fenyegető levelében a szent Mahomedért és a muzulmánok kiontott véréért akar bosszút állni. Elképzelhető, hogy itt nem a Prófétára kell gondolni, hanem Szolimán egyik kegyeltjére, Mahomedre, akit a szigeti őrség hadnagyai megtámadtak és meg is öltek. (Nyilván valamilyen portyázó török előcsapatban közelíthette meg Szigetvárt.) Állítólag adatok szólnak arról, hogy Nagy Szolimán éppen emiatt fordult Szigetvár ellen, bár eredetileg Eger várát akarta megostromolni.[39] Ugyancsak megfelel a történeti tényeknek az is, hogy a szultán ígéretekkel akarta a várvédő Zrínyit Sziget feladására rábírni, vezírséget ígérve neki, ha átadja a várat. (Ez a mozzanat egyébként megvan a már eddig is ismert bugarsticában, amely nem tekinthető teljes egészében törökös orientációjúnak.[40]) Történetileg ugyancsak igazolható az a tény, hogy a szigetvári hős segítséget szeretett volna kérni Bécstől, de ez nem sikerült neki. (Kekez megállapítja, hogy a védők önfeláldozása, tehát hogy senki sem akarta a várat elhagyni, még követségben sem, költői fogás, amely a hősiességet volt hivatva még inkább kidomborítani.[41]) Történetileg ugyancsak hiteles Zrínyi beszéde a védőkhöz az utolsó kirohanás előtt. Egészében szemlélve jól megkomponált epikus énekről van szó, amelyben a harmadik megnevezett személy, Szokolovics Mehmed nagyvezír is valós történelmi személyiség.[42]

Ha elfogadjuk Szegedy Rezsőnek azt a megállapítását, „hogy minnél későbbi feljegyzésben maradt ránk az alkotás, annál gazdagabb a költött eleme, annál merészebb benne az eltérés a történeti valóságtól"[43], akkor az újonnan felfedezett szlavóniai epikus éneket a szigeti veszedelemről igen korai *eredetűnek* kellene vélnünk. Egész szerkezete ugyanis történetileg hiteles epikai vázon nyugszik, amelyet nem tesznek oly mértékben irreálissá a hősénekre jellemző műfaji túlzások, mint például a Kosta Hörmann-féle hosszú hősének mitológiai vonatkozásai. Novalić ugyanilyen meggondolásból hiszi igen korainak a szigeti veszedelmet megéneklő bugarsticát, úgy találva, hogy a benne megnyilatkozó *történeti realitás* legalább korai XVIII. századinak, esetleg XVIII. század előttinek nyilváníthatja. Ha tudjuk, hogy a bugarstica epikus versforma kifhalásának kezdete a XVII. századra tehető, a XVIII. század pedig a tízes epikai versforma (deseterac) virágzásának korszaka[44], (lásd az Erlangeni Kézirat epikáját, amely legkésőbb 1720 táján lett írásba foglalva), akkor valószínűnek vehető, hogy az újonnan felfedezett szlavóniai epikus énekünk korábbi változatai minden bizonnyal ugyancsak

legalább a XVIII. század elejére vezethetők vissza. Ezt a feltevést a XIX. század derekán lejegyzett változat nyelvi jellemzői nem támaszthatják alá, de a benne még akkor is megnyilatkozó történeti hűség igen valószínűvé teheti.

Végezetül elmondható, hogy ennek az epikus éneknek a felfedezése a két legkompetensebb szakértő: Klaniczay Tibor Zrínyi-monográfus és Djuro Novalić Zrínyi-komparatista feltevését igazolja. Klaniczay Tibor nyomán ugyanis a horvát összehasonlító irodalomkutató elmondja, hogy a Szigeti veszedelem néven nevezett hőseit (akik eddig nem nyertek azonosítást akár a népi epikából, akár a történelemből) bizonyára az eddig még fel nem fedezett népi énekekben kell keresni, tehát lappanghatnak még délszláv hősénekek, amelyek akár a Szigetvár-tematikát, akár a Zrínyi-ciklus egészét gazdagíthatják. A további kutatásra Bajza József is figyelmeztetett.[45]

A magunk kommentárja mindössze néhány alapvető kérdésre szorítkozott a tájékoztatás szintjén, mintegy megosztandó a Josip Kekez által közzétett hősének olvasása feletti örömöt. Magának az eredeti szövegnek az elemzése már a komparatisták és a nyelvészek feladata. S az új epikus ének talán a könyvkiadást is figyelmezteti: elérkezett már az ideje, hogy ezzel az énekkel bővítve és az apparátust valamint a fordításokat csiszolva-bővítve újra megjelenjen a délszláv Zrínyi-ciklus magyarul. Djuro Novalić könyvének fényében ugyanis ma már sokkal nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk a délszláv epikus énekköltészet hatásának a Zrínyiász kialakulásában, mint azt a korábbi magyar filológia (főleg Szegedy és Bajza) feltételezte.[46] Mert az általuk ismert Zrínyi-énekek száma immár még egy fontos darabbal bővült, s éppen napjainkban.

Jegyzetek

[1] Néhány fontos mű a teljesség igénye nélkül: VESELINOVIĆ-ANDJELIĆ Magdalena 1968; BORI Imre 1970; DÁVID András 1970; BORI Imre 1971; VUJICSICS D. Sztoján szerk. 1972; DÁVID András 1977; DÁVID András 1978; FRIED István 1979; VESELINOVIĆ-ŠULC Magdolna 1982; VESELINOVIĆ-ŠULC Magdolna vál. 1982; VESELINOVIĆ-ŠULC Magdolna vál. 1984.

[2] Vö. DÁVID András 1978., benne az érintett kérdéskör teljességre törő irodalmával.

[3] A garabonciással kapcsolatos magyar és horvát hiedelemmondák egybevető kutatása kapcsán erre magunk is utaltunk: Vö. JUNG Károly 1986.

[4] A problematika alapvető összefoglalása: KLANICZAY Tibor 1964; horvátul alapos, rövid ismertetés: NOVALIĆ, Djuro 1966. Ugyanaz bővebben, értekezésében: NOVALIĆ, Djuro 1967.

[5] Zrínyi Miklós előtt a horvát Brno Karnarutić írt e témáról eposzt, s számos epikus ének is keletkezett Szigetvár elestéről. Vö. Klaniczay Tibor Zrínyi-monográfiájának (KLANICZAY Tibor 1964.) és Djuro Novalić értekezésének (NOVALIĆ, Djuro 1967.) megfelelő fejezeteit, valamint a Zrínyi énekek szöveganyagát és apparátusát (KISS Károly—VUJICSICS D. Sztoján 1956.).

[6] Vö. KOBZY János 1892. és VARJAS Béla 1967.

[7] A kérdést Kobzy János részletesebben áttekintette, a szövegek újabb kiadásban is hozzáférhetők. Vö. KOBZY János 1892. és MOLNÁR Szabolcs szerk. 1981. A műfaj virágkorából mintegy 150 históriás ének ismeretes. Ennek csak egyötöde, tehát kb. 30 szól aktuális eseményekről. Vö. VARJAS Béla 1977. 32.

[8] ANONYMUS 1977. 77.

[9] Vö. KOBZY János 1892.

[10] Tinódiról részletesebben a magyar Zrínyiász előzményeivel kapcsolatban: KLANICZAY Tibor 1964. 82—97. A XVI. századi énekvers (históriás ének) átalakulásáról lásd VARJAS Béla 1977. 33.

[11] Idézi Tinódiról szóló tanulmányában: KLANICZAY Tibor 1955. 51., továbbá: MOLNÁR Szabolcs szerk. 1981. 38.

[12] Vö. GEZEMAN, Gerhard 1925. Magyar vonatkozású anyagát számba veszi: DÁVID András 1971. Dávidnak az a megjegyzése, hogy „az Erlangeni Kéziratból mindmáig egyetlen darabot sem szólaltattak meg magyar nyelven" (DÁVID András 1971. 153.) korrekcióra szorul; a Zrínyi énekek című antológia már közölte magyar fordításban a Kézirat 61. számú epikus énekét. (Vö. GEZEMAN, Gerhard 1925. 74—77.) „Ljubovics Mújó sziget alatt" címmel. (Vö. KISS Károly—VUJICSICS D. Sztoján 1956. 111—114.)

[13] Tinódi egyik szövegében szó is esik egy Magyarországon tevékenykedő szerb guszlárról; róla mondja a magyar krónikás: „Kármán Demeternél nincs jobb az rácz módban." Kármán Demeter alias Dimitrije Karamannak sajnos csak a híre maradt fönn a XVI. századból, szövege nem. Ennek ellenére jól bizonyítja a hősénekéneklés és -szerzés virulenciáját szerbhorvát nyelven. Vö. VUJICSICS D. Sztoján 1971., újabb kiadásban: VESELINOVIĆ-ŠULC Magdolna vál. 1982. 69—73., szerbhorvátul: VUJIČIĆ, Stojan D. 1982.

[14] Az Erlangeni Kézirat 61. számú hőséneke. Adatait lásd a 12. számú jegyzetben.

[15] KISS Károly—VUJICSICS D. Sztoján 1956. 112—113.

[16] Mint Djuro Novalić megállapítja: „Neke pjesme, koje slobodno vežu neke opće motive uz sigetskog junaka." NOVALIĆ, Djuro 1967. 24.

[17] KISS Károly—VUJICSICS D. Sztoján 1956.

[18] KEKEZ, Josip 1986. A kézirat lelőhelyének pontos adatai a 167. lap 5. számú jegyzetében.

[19] A tanácskozás teljes anyagát „Sigetska epopeja od Karnarutića do Vitezovića (1584—1684)" címmel közzétették a Zadarska revija című folyóirat 1986. évi 2. számában. Magunk is ezt a kiadást használtuk.

[20] Vö. „Madjarski elementi u jeziku umjetničkih djela o sigetskoj bitki", a 183—188. lapon.

[21] KEKEZ, Josip 1986. 167—170.

[22] A 3. számú jegyzetben jelzett dolgozatban a népi prózaepika és népi hiedelemvilág kutatása kapcsán hasonló tapasztalatunkat voltunk kénytelenek elmondani.

[23] Ez annál is föltűnőbb, mert Djuro Novalić összefoglaló tanulmánya, majd doktori értekezése a magyar és a horvát Zrínyiász egybevető vizsgálatakor külön fejezetet szentelt éppen a népköltészet kérdésének egyrészt a magyar szöveg, másrészt a horvát fordítás kialakulásában. Vö. NOVALIĆ, Djuro 1966. és NOVALIĆ Djuro 1967.

[24] „Prirodno, što hrvatske usmene književnosti neće biti u madjarskoj Adrianskoga mora sireni, odnosno što će bez nje djelo ostati i u Petrovu prevodu, ali će zato Petar Zrinski ... registrirati izvedbu te poezije o Sigetu, poput Karnarutića u svom spjevu: Nikola Šubić Zrinski preredjuje veliku gozbu u čast pobjednika, na kojoj se pjevaju tzv. davorije, ratničke pjesme... Pjesme 'pjevahu' u svom materinskom, hrvatskom jeziku." KEKEZ, Josip 1986. 174.

[25] KLANICZAY Tibor 1964. 84. A dávorit a magyar eredeti is használja, s éppen ez a bizonyítéka annak, hogy a magyar Zrínyiász nem járhatott Josip Kekez kezében.

[26] Idézi SZEGEDY Rezső 1915. 292.

[27] SZEGEDY Rezső 1915. 292—295. Szegedy elképzelését, tehát, hogy a Zrínyi által emlegetett horvát krónikákat azonosnak kell tekinteni a délszláv epikus énekekkel, hisz azonos témát dolgoznak fel, mint a magyar krónikás énekek többsége, az utána következő kutatók egy része nem fogadta el. Saját elemzései és értelmezése, valamint BAJZA József 1937. alapján Novalić úgy véli, hogy ilyen krónikának valóban lennie kellett, de lappang vagy elveszett, ezért mielőbb meg kellene lelni. (Vö. NOVALIĆ, Djuro 1966. 316.) Disszertációjának Függelékében viszont, amelynek szövegét a kézirat elkészülte után, később fogalmazta meg, úgy véli, hogy a „horvát krónikán" Istvánffy művét kell érteni, elsősorban a szerző horvát kötődései miatt, bár maga is elismeri, hogy ez a krónika latin nyelvű és ez némileg zavart okozhat. Vö. NOVALIĆ, Djuro 1967. 144—148. A Zrínyi-monográfus Klaniczay Tibor viszont alapjában véve ugyanarra utal, mint Szegedy: Zrínyi a maga művét is többhelyütt krónikának nevezte, tehát lehetséges, hogy a felhasznált „horvát krónika" Karnarutić eposza és a horvát hősénekek lehettek. Vö. KLANICZAY Tibor 1964. 84—85. Karnarutić és magyar Zrínyiász összefüggésének irodalma: KLANICZAY Tibor 1964. 132. 86. számú jegyzet.

[28] A bugarštica szövegének részletét saját fordításában közli SZEGEDY Rezső 1915. 295., teljes fordítását lásd: KISS Károly—VUJICSICS D. Sztoján 1956. 115—118.

[29] „Zrínyi tehát egyenesen folytatja, átveszi, továbbfejleszti a históriás énekekben megfogalmazott vitézi hagyományt." KLANICZAY Tibor 1964. 90. Továbbá: „Az epika némi késéssel, de ugyancsak a XVI. századi énekversből (históriás ének) jut el Zrínyi eposzában a korszerű nagyepika színvonalára." VARJAS Béla 1977. 33.

[30] A horvát Zrínyi-filológiában erre egyébként — mint állítja — ő vállalkozott először. Vö. NOVALIĆ, Djuro 1966. 318., egy évvel később

megjelent könyvében (NOVALIĆ, Djuro 1967.) ezt valóban bizonyítja is.

[31] Címe: „Narodne pjesme o sigetskom junaku i njihov utjecaj na madžarski ep". NOVALIĆ, Djuro 1967. 22—46.

[32] Az általa tárgyalt epikus énekek és részletek mind szerepelnek magyar fordításban a Zrínyi énekek kötetében.

[33] Vö. BUTUROVIĆ, Djenana 1975., Kosta Hörmann boszniai népdalgyűjtői tevékenységéről: BUTUROVIĆ, Djenana 1976.

[34] Vö. BAJZA József 1937. 19., továbbá: NOVALIĆ, Djuro 1967. 45.

[35] „Sve izvorno hrvatske pisanoknjiževne epopeje oblikovane bitnim udjelom usmene književnosti, pa zajedno sa registriranim i komentiranim izvedbama u njima pouzdano vrelo za rekonstrukciju povijesti usmene književnosti od 16. do 17. stoljeća." KEKEZ, Josip 1986. 180.

[36] Lásd a 23. számú jegyzetben hivatkozott irodalmat.

[37] PISZAREVICS Sándor 1901. Ugyanez a mű 1907-ben teljes terjedelmében horvátul is megjelent a Nastavni vjesnik (Zagreb) hasábjain.

[38] Itt főleg Djuro Novaličnak Bajza József tanulmányát is felhasználó elemzéseire, valamint a kérdéssel elsőnek foglalkozó Szegedy Rezső tanulmányára gondolunk.

[39] Vö. KOBZY János 1893.

[40] NOVALIĆ, Djuro 1967. 25.

[41] KEKEZ, Josip 1986. 170.

[42] Vö. KISS Károly—VUJICSICS D. Sztoján 1956. 202.

[43] SZEGEDI Rezső 1915. 293. Idézi: NOVALIĆ, Djuro 1967. 25.

[44] NOVALIĆ, Djuro 1967. 26. Az epikai tízessel kapcsolatos megállapításánál Bajza József tanulmányára hivatkozik.

[45] Vö. KLANICZAY Tibor 1964. 153., továbbá: „Meni se ove Klaniczayjeve pretpostavke o postojanju većeg broja dosad neotkrivenih narodnih pjesama o junacima iz madžarskog epa čine vjerovatnim, iako nedokazanim." NOVALIĆ, Djuro 1967. 45. Bajza József is utal arra, hogy a kutatást a kéziratos és publikált népköltési gyűjteményekben tovább kell folytatni, mert újabb szövegek felfedezését lehet ily módon remélni. Vö. BAJZA József 1937. 19.

[46] Zrínyi műveit a folklór szempontjából Heller Bernát is áttekintette a századelőn. Vizsgálatát egybevető néphiedelmi szempontból bizonyára folytatni kellene. Vö. HELLER Bernát 1919.

Irodalom

ANONYMUS
1977 *Gesta Hungarorum.* Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Budapest.

BAJZA József
1937 A szigetvári hős a horvát népepikában. *Irodalomtörténeti Közlemények* 47. 10—21.

BORI Imre
1970 *Magyar—délszláv irodalmi kapcsolatok.* Novi Sad.

1971 *Irodalmak — kölcsönhatások.* (Kapcsolattörténeti tanulmányok.) Újvidék.

BUTUROVIĆ, Djenana
1975 Neke značajke epske pesme Muslimana u Erlangenskom rukopisu. *Narodno stvaralaštvo — Folklor.* XIV. 63—70.
1976 *Studija o Hörmannovoj zbirci muslimanskih narodnih pjesama.* Sarajevo.

DÁVID András
1970 *Fejezetek a magyar—délszláv művelődési és irodalmi kapcsolatok köréből.* (Főiskolai jegyzet.) Subotica.
1971 Az Erlangeni Kézirat magyar vonatkozású anyaga. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* III. 5—6. szám, 150—159.
1978 *Délszláv epikus énekek, magyar történeti hősök.* Újvidék.

DAVID, Andraš
1977 *Mostovi uzajamnosti.* Poglavlja o jugoslovensko-madjarskim kulturnim i književnim vezama. Novi Sad.

FRIED István
1979 *A délszláv népköltészet recepciója a magyar irodalomban Kazinczytól Jókaiig.* Budapest.

GEZEMAN, Gerhard
1925 *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama.* Sremski Karlovci.

HELLER Bernát
1919 Népies és folklorisztikus elemek Zrínyi Miklós műveiben. *Ethnographia* XXX. 22—45.

JUNG Károly
1986 A garabonciás a magyar és horvát néphagyományban. Egy hosszabb tanulmány vázlata. *Üzenet* XVI. 760—764.

KEKEZ, Josip
1986 Sigetska bitka u usmenoj književnosti i usmena književnost u sigetskoj epopeji od Karnarutića do Vitezovića. *Zadarska revija* XXXV. 165—181.

KISS Károly—VUJICSICS D. Sztoján
1956 *Zrínyi énekek.* A szigetvári hős Zrínyi Miklós alakja a szomszéd népek költészetében. Budapest.

KLANICZAY Tibor
1955 Tinódi Sebestyén emlékezete. In: *Reneszánsz és barokk.* Budapest, 1961. 39—53.
1964 *Zrínyi Miklós.* Második, átdolgozott kiadás. Budapest.

KOBZY János
1892 *Zrínyiász s a régi epikai költészet.* Nagyvárad.

MOLNÁR Szabolcs szerk.
1981 *Históriás énekek és széphistóriák.* Bukarest.

NOVALIĆ, Djuro
1966 Madžarska i hrvatska „Zrinijada" s komparativnog stanovišta. *Forum* V. Knj. XI. 304—320.
1967 *Madžarska i hrvatska „Zrinijada".* Hrvatska književnost prema stranim književnostima I. Zagreb.

PISZAREVICS Sándor
1901 *A magyar és horvát Zrínyiász.* Zagreb.

SZEGEDY Rezső
1915 Zrínyi Miklós és a Szigeti veszedelem a horvát költészetben. *Irodalomtörténeti Közlemények* XXV. 291—299. és 406—430.

VARJAS Béla
1967 Irodalom és folklór határmezsgyéjén. (Vázlat énekes epikánk életrajzához.) *Helikon* XIII. 27—40.

VESELINOVIĆ-ANDJELIĆ, Magdalena
1968 *Srpskohrvatska narodna poezija u madjarskoj književnosti XIX i XX veka.* Novi Sad.

VESELINOVIĆ-ŠULC Magdolna
1982 *A szerbhorvát népköltészet a XIX. századi magyar irodalom tükrében.* Újvidék.

VESELINOVIĆ-ŠULC Magdolna vál.
1982 *Délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok I.* Újvidék.
1984 *Délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok II.* Újvidék.

VUJICSICS D. Sztoján
1971 Egy szerb guszlár a XVI. századi Magyarországon. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* III. 5—6. szám, 135—139.

VUJICSICS D. Sztoján szerk.
1972 *Szomszédság és közösség.* Délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok. Budapest.

VUJIČIĆ, Stojan D.
1982 Jedan srpski guslar u Madjarskoj XVI veka. In: Svetozar Koljević: *Ka poetici narodnog pesništva.* Strana kritika o našoj narodnoj poeziji. Beograd. 1982. 57—63.

ÉNEK SZIGET VIADALÁRÓL 1566-BAN

Levelet írt a császári nagyúr,
Kit is hívnak Szolimán szultánnak,
El is küldte Zrínyi bán kezébe,
Szlavónia rónaság urának.
A levélben meg imígyen szólott,
Kevély hangon a jó szlavón bánhoz:
— Te Zrínyi bán, bestye lotyó, szajha,
Vagy most légszen vagy sohasem légszen,
Bosszút állok a szent Mahommedért,
Muzulmánok kiontott véréért,
Fejét veszem először a bánnak,
Rongy életed de hamar kimúlik,
Ha nem küldöd lábaim elébe
Hollólakta kőváradnak kulcsát,
Parancsolok százezer agának,
Meg még annyi ifjú janicsárnak,
Felkoncolják vitéz katonáid,
Haragjukat nyögi majd országod! —
Midőn a bán a levéllel végzett,
Mindent gondolt, de egyet kigondolt,
Legott hívta unokafivérét.
Nőtlen ifjú vitéz katonáját,
Zord szavait őhozzá intézte,
Az ifjúhoz, ki oly kedves néki:
— Kedves fiam, unokafivérem,
Ím a szultán tengernyi hadával,
Birtokunkat elorozni készül,
Életemet s véremet akarja.
Hanem indulj, unokafivérem,
Hanem indulj szultánnak elébe,
Kikémlelni hadainak számát:
Vón-e neki tenger katonája,
Aga vón-e százezer és szpáhi,
Meg még annyi ifjú janicsárja.
Hogy tudok majd nékik ellentállni,
Krisztus vérét rajtuk megbosszúlni? —
Midőn mindezt hallotta az ifjú,
Jó Zrínyi bán midőn szólott néki,
Legott indult a nagy rónaságon,
Legott indult szultánnak elébe.
Ám a szultán szépen köszöntötte,
De nem szóval, álgyúi szavával.
Törődött is, meg nem, is az ifjú
Álgyúszóval, mozsarak szavával,
Hanem kardját legottan kivonta,
Török főből ötszázat levágott,
S szertefutott tán még ugyanannyi.

Aztán pedig visszament a várba,
És így szólott kedves nagybátyjához:
— Kedves bátyám, jó Zrínyi bán, halljad,
Nem is török ez a tenger ellen,
A százezer aga meg a szpáhi,
Meg százezer ifjú janicsár se.
Ötszázukat az imént levágtam,
S szertefutott tán még ugyanannyi.
A töröknek híre-hamva sincsen,
Ezek itten gyáva asszonynépek,
Férfiléptük, de asszonyul szólnak,
Ha kardjuk van, nem merik kivonni,
Lovon ülnek és szöknek a harcból,
Csak pipáznak, sörbetlevet isznak. —
De megszólalt erre Zrínyi bán is:
Amit mondott, az ifjúnak mondta:
— Ne légy balga, unokafivérem,
A töröknek török híre vagyon,
Hisz a török rosszabb a betyárnál,
Lépte török, szava török áfjom,
Kardja vagyon, lecsap alattomban,
Lova vagyon, hogy inalni tudjon,
És pipázik, bánra les titokban.
Ám legyen úgy, unokafivérem,
Én bevárom Nagy Szolimán szultánt,
Meg seregét, kinek száma nincsen,
Majd meglátszik, hősnek ki az első,
Zrínyi bán-e vagy Szolimán szultán.
Hanem hallgasd, mit mondok tenéked,
Amit mondok, unokafivérem:
Nyergeltesd meg ió lovad legottan,
Magad mellé harminc vitézt állíts,
És lovagolj Bécsnek városába,
Járulj ottan nagy császár elébe,
Kezét csókold, meg lábát a trónon,
És rimánkodj, míg csak meg nem szánatsz,
Küldje hozzám ezer hős vitézét,
Vagy kétezret, de csak minél többet,
Mondd meg néki a töröknek számát,
Hogy a rónán már csak el sem férnek,
Rigómező, puszta nyögi jártuk.
Adjon százat álgyúból s mozsárból,
Puskaport, meg hosszúcsövű pisztolyt,
Szakállas puskákat és a többi mordályt
Hogyha mindezt ide el nem küldi,
Fejem bizony nem soká marad meg! —
Midőn mindezt hallotta az ifjú,
Amit mondott Zrínyi bán előtte,
Szólni ellen nem volt bátorsága,
Hanem így szólt kedves nagybátyjához:

— Jó Zrínyi bán, kedves uram, bátyám,
Zokon ne vedd, amit mondok néked,
Szavad lesik maroknyi vitézid,
Kicsi sereg, csupa hős katona,
Találj köztük nagyobb hőst énnálam,
Aki menne Bécsnek városába,
Császár úrhoz a híres városba;
Én meg, ifjú, sehová, semerre,
Amíg itten egy törököt látok,
Amíg fejem a vállamon nyugszik. —
Midőn a bán a fiút hallgatta,
Amint szólott és amit elmondott,
Sorra hívta vitéz katonáit,
Hogy indulna közülük akárki,
A császárhoz Bécsnek városába,
Segítségért török ellenében.
De nem talált egyet is közöttük,
Kit anya szült erre a világra,
Kit szoptatott hófehér tejével,
Ki elmenne Bécsnek városába,
Ki otthagyná Zrínyi bánt magába,
A császártól segítséget kérne.
Midőn a bán értette a szókat,
Hogy nincs köztük egyetlen egy gyáva,
Ki elhagyná a terhes időkben,
Ki elhagyná, s tán el is árulná,
Mindent gondolt, de egyet kigondolt,
Majd így szóla vitéz seregéhez:
— Ó, jaj, hősök, drága gyermekeim,
Ím a török, kétszázezer ellen,
Ím a török, mint viharos felleg,
Ló ló mellett, vitéz vitéz mellett,
A zászlóik aranyló csillagok,
A kopjáik napot eltakarják,
Hát most, akit anya szült világra,
És szoptatta jó szlavón tejével,
Mindenkinek százzal kell csatázni,
Jómagamnak meg ezerrel víni. —
Midőn mindezt hallották a hősök,
Amit szólott jó Zrínyi bán nékik,
Megesküdtek édes anyatejre,
Hogy el nem megy egy is a csatából,
Jó katonák, szavatartó hősök.
De ím jő már a nagy török sereg,
Legelöl jő Nagy Szolimán szultán,
Mellette meg Szokolovics Mehmed,
A sztamboli császár jó vezíre,
Ki török lett, hitét odahagyva.
Hogy a várat Szolimán meglátta,
Odahívta számos vitézeit,

Majd így szóla nem igen nagy hangon,
Nem nagy hangon, de sasvijjogásként:
— Ki a hős a szultáni seregben?
Ki megölné Zrínyi bánt legottan,
Ki megölné vagy élve elfogná,
Nagy rangot fog tőlem érte nyerni,
Jutalma lesz a sík Szlavónia,
Számlálatlan kincsek jutnak érte,
Meg vezírség büszke Boszniában. —
Midőn hallá a szultáni sereg,
Midőn hallá a szultáni szókat,
Csak elnémult égő szégyenében,
Tekintetét a földre szegezte.
De nem így tett a Fekete Tatár,
Hanem így szólt a Nagy Szolimánhoz:
— Zokon ne vedd, ó szultáni nagyúr,
Adnál nékem százezer katonát,
Elhozom én Szigetvárnak kulcsát,
Elfogom én Zrínyi bánt legottan,
Vagy elfogom vagy a fejét hozom, —
Meg is adta a nagy török szultán,
Meg is adta, amit mondott néki,
És a Tatár a falaknak indult.
A szerencse nem kedvezett néki,
Előbb hullott feje a vitéznek,
Mintsem tudott a falakhoz érni.
Midőn látta a nagy török szultán,
Felordított, mint az irdalt féreg,
S nagy rohammal rontott a falakra.
Ámde Miklós szépen köszöntötte,
Puskaporral, nagy darab ólmokkal:
Jajgatás lőn a vitézi síkon,
Bősz nyerítés jó lovak torkából,
Nagy dübörgés álgyúból s mozsárból,
Török ordít: — Ó, jaj, édesanyám! —
Miénk ordít: — Ne félj tőlem, pajtás,
Hanem inkább szakállas puskámtól,
De még inkább kardomnak vasától! —
Fut a török, mint ki eszét veszté,
A védők meg legott kirohantak,
Harminc napig ottan verekedtek,
De Szigetvár magát meg nem adta!
Midőn már a szultán belefáradt,
Tollat fogott, s levelet írt újra,
El is küldte Zrínyi bán kezébe,
A levélben meg imígyen szólott:
— Idehallgass, jó Zrínyi bán, mondom,
Küldd el nékem Szigetvárnak kulcsát,
Nagy rangot fogsz tőlem érte kapni,
Számlálatlan kincseket is hozzá,

Pasalikot büszke Boszniában,
És mellette a sík Szlavóniát!
Ha nem adnád Szigetvárnak kulcsát,
Élve fogom bőrödet lenyúzni,
Bakóm fogja tested fölnégyelni,
Kiakasztja fának négy ágára,
Hadd lássák meg törökök s gyaurok,
Nagy Szolimán méltó büntetését. —
Midőn a bán a levéllel végzett,
Válaszolt is arra azonnyomban:
— Ne légy balga, te pogány hitetlen,
Hanem gyere, te vedd el a kulcsot.
Nem szokása bánnak menekülni,
Hanem vitéz, s kiáll viadalra.
Hogy akarnál nékem rangot adni,
Bagoly szokott galambot megszánni?
Adnál nekem számlálatlan kincset?
Kincsem annyi, nem is tudnám számát.
Pasa legyek büszke Boszniában?
Minek nekem a szenvedő rája?
Nekem adnád a sík Szlavóniát?
Hogy adhatnád, mikor az enyém már?
Hanem gyere ide, Szigetvárba,
Itten nyúzzad élve le a bőröm,
Itt négyeltesd testemet bakóval,
Itt akasztasd fának négy ágára,
Hadd lássák meg törökök s gyaurok,
Hogy cselekszik Nagy Szolimán szultán!
Hanem mondom, esküszóval mondom,
Ha eljössz is a szigeti várba,
Itt is maradsz a fejeddel együtt! —
Hogy Szolimán a levéllel végzett,
Emésztette a keserű bánat,
Csak vinnyogott, halódó vadállat,
Felordított, mint az irdalt féreg,
Hogy nincs egy is hősei körében,
Kinek testét vas ne érte volna,
Vas ne érte, vagy meg nem halt volna.
Az epétől elborult elméje,
Nyomorában elszállott a lelke.
Midőn mindezt a nagyvezír látta,
Bősz rohammal rontott a falakra,
Verekedtek három napon által,
Három nappal, meg három éjszaka.
Midőn látta jó Zrínyi bán Miklós,
Hogy e hadnak nem tud ellentállni,
Összehívta minden katonáját,
Majd így szóla nem igen nagy hangon:
— Hej, vitézek, kedves testvéreim!
Holnap bizony veszünk valahányan.

Se puskapor, se golyóbis nincsen,
Se segítség nem jő már sehonnan.
A falaink pogánytól lerontva,
Elestenek mind az igaz hősök. —
Midőn a bán kimondá e szókat,
Mindahányan földre térdepeltek,
Szállt imájuk Úrhoz, Máriához,
Megváltónak lelkük fölajánlták.
Másnap, midőn derengett a hajnal,
Kinyittatta jó Zrínyi bán menten,
Kinyittatta Szigetvár kapuit,
Rárontott a tenger török hadra,
Török hadra ötszáz katonával,
Verekedtek hajnaltól déltájig,
Ott lett holta janicsár agának,
Meg még hússzor ezer janicsárnak,
De megszökött Szokolovics Mehmed,
Ki török lett, hitét odahagyva.
Így lőn este maradék hadának,
Meg magának, Zrínyi Miklós bánnak,
Összerogyott, gyilkos vég elérte,
Vég elérte, valamint a szultánt,
Megholt a bán, mint megholt a szultán,
Egyik előbb, maga nyomorában,
Másik később, fegyvernek vasától,
Szultán megholt asszonymód halálban,
A bán megholt vitézmód halálban.
Halld, Szolimán, mire a dicsekvés?

Fordította *JUNG Károly*

Rezime

Novootkrivena hrvatska epska pesma o padu Sigeta grada 1566. godine

Zagrebački folklorista Josip Kekez je objavio u časopisu Zadarska revija (1986/2) za javnost do sada nepoznatu epsku narodnu pesmu is Slavonije, koja u epskim desetercima obrađuje tematiku pada Sigeta grada u 1566. godini. Pesmu je zabeležio sredinom prošloga veka Luka Ilić Oriovčanin u Slavoniji, a nalazi se u rukopisu u Arhivi Matice hrvatske u Zagrebu. Pošto je sama pesma i njena tematika veoma interesantna i iz aspekta južnoslovensko—madjarske kulturnoistorijske i folklorne komparatistike, autor u svom radu daje prikaz ove epske pesme i komentariše članak Josipa Kekeza u kojem je i sama pesma štampana. (Madjarska filologija do sada nije zabeležila otkrivanje i objavljivanje te epske pesme.) Autor primećuje da Josip Kekez iz nepoznatih razloga nije se osvrnuo na filološku literaturu koja obrađuje virtualni uticaj južnoslovenske epske narodne poezije na nastanak

čuvenog epa Nikole Zrinjskog (Zrínyi Miklós), kao i na prevod istog epa iz pera brata Nikole, Petra Zrinjskog, koja je štampana na hrvatskom jeziku. Analizom literature na madjarskom i hrvatskom jeziku autor ukazuje na relevantnu činjenicu da je Nikola Zrinjski sasvim sigurno poznavao bar hrvatsku (a verovatno i muslimansku) epsku narodnu poeziju o padu Sigeta, a neke motive, kao i imena ličnosti koristio u gradnji svoga epa. Ti motivi i imena se daju dokazati i u prevodu epa na hrvatskom, iako je Petar Zrinjski nešto proširio ep u hrvatskoj verziji. Uopštenije okvire ove teorije naznačio je već i Tibor Klanicai (Klaniczay Tibor) u svojoj velikoj monografiji o Nikoli Zrinjskom, a zagrebački komparatista Djuro Novalić u svojoj monografiji o mađarskoj i hrvatskoj verziji Zrinijade posvećuje posebno poglavlje uticaju južnoslovenske epske narodne poezije na nastanak epa Nikole Zrinjskog. Prema tome rad autora se može smatrati kao dopuna članka Josipa Kekeza pod naslovom „Sigetska bitka u usmenoj književnosti i usmena književnost u sigetskoj epopeji od Karnarutića do Vitezovića". Pošto je novootkrivena epska pesma o padu Sigeta grada jedina je do sada poznata pesma u desetercima i sa hrišćanskom provenijencijom za ovu tematiku, uzimajući u obzir literaturu autor ukazuje na mogućnost postojanja i drugih sličnih pesama, do sada neotkrivenih u rukopisnim zbirkama. Za svoje komentare autor je koristio skoro kompletnu literaturu sa mađarskog i hrvatskog jezičkog područja koja se odnosi na uticaj narodne poezije na nastanak čuvenog epa Nikole Zrinjskog, kao i radove koje tretiraju madjarsku i hrvatsku Zrinijadu iz hrvatsko—madjarskog uporednog aspekta. Uz svoj rad autor daje i u desetercima prevodjenu madjarsku verziju cele novootkrivene hrvatske epske narodne pesme o padu Sigeta grada 1566. godine.

Summary

The new revealled Croatian epic poem about the fall of the fortress Sziget in 1566.

Josip Kekez the folklorist from Zagreb, published in the periodical „Zadarska revija" (1986/2) an unknown folk poem from Slavonia, which treated the fall of the fortress Sziget in 1566. in decasyllables. The poem was written down in the middle of the century by Luka Ilić, from Oriovo in Slavonia, and could found in the archives of „Matica Hrvatska" in Zagreb, in manuscripts.

Since the poem and its theme are very interesting from the aspect of the south slav—hungarian, cultural, historical and folklore comparison too, the author in his work gives a review of this epic poem and makes comments on the article written by Josip Kekez, where the very poem is published. (The Hungarian philology has not notified the revelation or publication of this epic poem.) The author remarks that from unknown reasons, Josip Kekez did not take into consideration the philological literature which had elaborated the virtual influence of the south slav epic folk poetry on the appearance of the famous epic by Miklós Zrínyi (Nikola Zrinjski), as well as on the translation of the same epic by his brother, Péter Zrínyi, which had been published in Croatian. Analysing the Hungarian and Croatian literature, the author

points out the well known fact that Miklós Zrínyi was acquainted with the Croatian (and probably Moslem) epic folk poetry about the fall of Sziget, and used some motifs and names of characters in the creation of his epic.

These motifs and names could be proved in the translation of the epic in Croatian although Péter Zrínyi had extended the epic in Croatian version. Somewhat generalized frame was indicated by Klaniczay Tibor, in his monography about Miklós Zrínyi, while Đuro Novalić, a comparative linguist from Zagreb, in his monography about the Hungarian and Croatian version of the Collection of poems about Zrínyi, dedicated a separate chapter to the influence of the south slav epic folk poetry on the appearence of the epic Miklós Zrínyi.

Accordingly the work can be considered as an addition to the article by Josip Kekez, published under the title: „The Battle of Sziget in the oral literature and the oral literature in the epopee about Sziget, from Karnarutić to Vitezović".

As the new discovered epic poem about the fall of Sziget represents until now the only known poem written in decasyllable, with christian provenience for this themes, taking into consideration the literature, the author points out the possible existence of similar poems, until now undiscovered in the manuscripts. For his commentary the author has used almost the complete literature from the Hungarian as well as Croatian linguistic field, refering to the influence of the folk poetry on the appearence of the famous epic by Miklós Zrínyi and the works which treated the Hungarian and Croatian collection of poems about Zrínyi, from the aspect of comparison.

Moreover the author gives in decasyllables the translation of the Hungarian version of the whole new revealled Croation epic folk poem about the fall of Sziget in 1566.